

Cite: Novikov, Valerii (2025). Sotsialna spadshchyna M. I. Tugan-Baranovskoho i suchasnist [Social Legacy of M. I. Tugan-Baranovsky and the Present Day]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 2 (60), 52—70. <https://doi.org/10.15407/dse2025.02.052>

<https://doi.org/10.15407/dse2025.02.052>

УДК 33:1717]:146.78

JEL Classification: I 29, I 19B

ВАЛЕРІЙ НОВІКОВ, д-р екон. наук, проф.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: valery.economy@ukr.net

ORCID: 0000-0001-5892-815X

Scopus ID: 57221437748

СОЦІАЛЬНА СПАДЩИНА М. І. ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО І СУЧАСНІСТЬ

Михайло Іванович Туган-Барановський був видним ученим-економістом, який зробив значний внесок у становлення політичної економії як наукової дисципліни. Один із перших визначив дуалістичний характер економічної теорії, що гідно можна оцінити тільки з проблемних позицій сьогодення. Але соціальна спадщина вченого лишається недостатньо вивченою, хоча є повні підстави віддати йому пріоритет у вивченні причинно-функціональних співвідношень, які впливають на розвиток теоретичних досліджень. Здійснюється передбачення М. І. Туган-Барановського, що політична економія частково перетвориться на теорію економічної політики, а частково увійде до складу більш загальної науки про суспільство — соціології та етики. У зв'язку з цим особливо цікавим з урахуванням сучасного етапу реформування економіки є вивчення можливості застосування різних форм етичного господарювання, що сягає корінням робіт М. І. Туган-Барановського та його відомого попередника А. Сміта.

Завдання статті полягає у розкритті методологічного значення наукової спадщини М. І. Туган-Барановського щодо визначення етичних основ економічної теорії, яке належним чином недооцінене, але набуває позитивної цінності у сфері господарських інтересів та в сучасному суспільному розвитку. Науковою новизною є спроба системного висвітлення та аналізу соціальної спадщини М. І. Туган-Барановського, де вперше

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2025. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

пріоритетне значення надано етичним аспектам формування економічної політики, питанням дотримання етичних принципів в управлінні підприємством та бізнесом, впливу етичних факторів на політичну економію та теорію економічного добробуту. Методи дослідження: за ознакою способу реалізації завдань використано логіко-аналітичний метод дедукції.

Ключові слова. політична економія, теорія розподілу, етична економіка, мотивація, корисність, неокласичний мейнстрим.

Постановка проблеми та актуальність. Довгостроковий розвиток економіки в інтересах вирішення чисельних сучасних проблем примусив світову наукову спільноту шукати відповідь на нагальні питання, спираючись на етичні основи функціонування господарської системи. Предметом багатьох досліджень стають не загальні ринкові моделі господарювання, а етичні цінності як мотиваційний ресурс життєдіяльності суспільства. Діапазон цієї проблематики зосереджується навколо визначення вибору цілей та проблем розподілу прибутків із урахуванням принципів соціальної справедливості. Необхідність вивчення діалектичного зв'язку економіки та етики викликана як об'єктивною необхідністю, так й неузгодженістю думок щодо дихотомії поняття «етика — економіка». Ці питання стосуються сфери політичної економії та історії економічної думки. У зв'язку з цим актуальним є аналіз теоретичних досліджень М. І. Туган-Барановського, які зберегли свою цінність до наших днів і доводять необхідність включення етичних факторів до економічної теорії та практики.

Завдання статті полягає у розкритті методологічного значення наукової спадщини М. І. Туган-Барановського щодо визначення етичних основ економічної теорії, яке належним чином недооцінене, але набуває позитивної цінності у сфері господарських інтересів та в сучасному суспільному розвитку.

Науковою новизною є спроба системного висвітлення та аналізу соціальної спадщини М. І. Туган-Барановського, де вперше пріоритетне значення надано етичним аспектам формування економічної політики, питанням дотримання етичних принципів в управлінні підприємством і бізнесом, їх впливу на предмет політичної економії та теорію економічного добробуту.

Методи дослідження. За ознакою способу реалізації завдань використано логіко-аналітичний метод дедукції, який є вихідним етапом вивчення соціальної спадщини М. І. Туган-Барановського; порівняльно-історичний метод для з'ясування історичної послідовності генетичного зв'язку соціально-економічних процесів наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. та ХХІ ст.; метод аналогії, який полягає в тому, що на основі подібності ознак порівнюваних процесів можна показати пізнавальні можливості аналізу господарської етики, актуальність чого відзначав М. І. Туган-Барановський.

Аналіз попередніх досліджень. Науковій спадщині М. І. Туган-Барановського останнім часом присвячено чимало окремих досліджень та пуб-

лікацій. Завдяки його працям економічна наука була піднята на більш високий щабель. У галузі теорії М. І. Туган-Барановський зробив соціологічні та філософські узагальнення щодо здійснення антикризових заходів та етичних мотивів економічної діяльності.

Важливе місце у вивченні економічної спадщини М. І. Туган-Барановського належить Л. П. Горкіній (L. P. Gorkina), у дослідженні якої подана коротка ретроспектива світової і вітчизняної економічно-політичної думки у XIX ст. та внесок вченого у подальшу її еволюцію [1].

Науковий потенціал та новаторські погляди вченого висвітлені у колективній монографії «М. І. Туган-Барановський: видатний вчений, громадяни, державотворець. До 150-річчя від дня народження» [2]. У виданні основна увага приділена теоретичним положенням вченого з позицій сьогодення. Питанням історії політичної економії, циклічності економіки та асиметрії світового господарства присвячена міжнародна науково-практична конференція до 150-річчя з дня народження М. І. Туган-Барановського [3].

Ряд економічних проблем: принципи питання розподілу, кооперації, промислових криз розглянуто в періодичних статтях українських дослідників [4; 5; 6]. На цьому фоні скромно виглядає ідеологія соціальної спадщини М. І. Туган-Барановського щодо реалізації системної концепції етичної економіки.

Виклад основного матеріалу. Історіографічний огляд літератури Туган-Барановського показує, що його наукова спадщина величезна і різноманітна, зокрема, це відомі: «Промислові кризи у сучасній Англії, їх причина і найближчий вплив на народне життя» (1894); «Основна помилка абстрактної теорії Маркса» (1899); «Трудова цінність і теорія прибутку» (1900); «Теоретичні основи марксизму» (1905); «Основи політичної економії» (1909); «Соціальна теорія розподілу» (1913); «Економічна природа кооперативів та їх класифікація» (1914). Власні концепції М. І. Туган-Барановського представлені у численних нарисах і статтях, де висвітлюються основні тенденції, напрями та оригінальні трактовки окремих положень розвитку соціально-економічної думки, які не втратили свого значення й донині.

За колом досліджуваних проблем М. І. Туган-Барановського важко зарахувати до якогось одного напрямлення економічної науки: політичної економії, теорії ринків чи кооперації. Наприклад, про причинно-функціональні співвідношення господарських явищ він писав в «Основах політичної економії»: «...мої теоретичні погляди мають щось загальне як з теорією граничної корисності, так і з теорією Маркса» [7, с. V]. У різні періоди наукової діяльності Туган-Барановський дотримувався різних наукових позицій. Він міг бути прихильником теорії граничної корисності, послідовником історичної теоретичної школи і ставав на бік австрійської суб'єтивної концепції. Проте логіка взаємозв'язку базових понять цих теоретичних

напрямів із соціальною концепцією Туган-Барановського, яку він позиціонував у формі моральності суспільного розвитку, прямо не простежується, хоча якість компліментарності не може не зберігатись.

Не отримали належного висвітлення у сучасній історичній та економічній літературі погляди М. І. Туган-Барановського на функціонування суспільства. Можливо, це відбулось унаслідок загальних складних умов у країні та дещо завищеного сприйняття потенціалу економічних інструментів для подолання ризиків, продиктованого насамперед вимогами сучасних антикризових програм.

Дослідження вченого у галузі теорії ринків, капіталістичних криз і циклів, соціальної теорії розподілу та теорій кооперації настільки вплинули на свідомість сучасних науковців, що поза їхньою увагою опинились фундаментальні напрацювання Туган-Барановського у сфері соціальної проблематики. Навіть у циклі робіт Л. П. Горкіної, присвячених комплексному вивченню наукової спадщини М. І. Туган-Барановського і його внеску у світову економічну науку, соціальному контексту майже не знайшлося місця. У змістовній монографії цієї авторки «М. І. Туган-Барановський в економічній теорії та історії» (2021 р.) є лише сторінка, присвячена соціальній теорії авторитетного дослідника. «Три великі етичні проблеми, — констатує Л. П. Горкіна, — особливо важливі для його власного світогляду, власних соціалістичних шукань, — проблеми Бога, рівноцінності людей та проблема світового зла. Якщо проблему світового зла вчений подає, йдучи в основному за ...світовими класиками..., то в трактуванні проблеми Бога та рівноцінності людей виявляє свою глибоку індивідуальність» [1, с. 65].

Етичні основи концептуальних поглядів М. І. Туган-Барановського поки недооцінені у теорії та практиці економічного розвитку. В період глобальної економічної кризи та трансформації інститутів сучасного функціонування економіки та соціальної сфери класична позиція вченого стає не тільки корисною, але її можна вважати вихідною для розроблення заходів подолання конфліктних ситуацій на основі «рівноцінності людської особистості», «морального закону» та «абсолютного добра». Етичний метод Туган-Барановського викликає підвищений інтерес у зв'язку з початком переосмислення базових цінностей сучасних теорій під впливом нерозв'язаних протиріч суспільного розвитку. Формалізовані та кількісні методи аналізу соціально-економічної дійсності вже не задовольняють пошуки відповіді на нові виклики глобального розвитку.

Останнім часом спостерігається бажання інтернувати етичні елементи в економічну теорію, супроводжуючись вбудованістю моральних норм як рівноправних інститутів розвитку. Вирішення теоретичних та практичних проблем виявляється більш продуктивним із залученням етичної складової як інституціонального інструментарію вирішення назрілих проблем, пов'язаних з критичним станом невирішених питань соціальної нерівності,

стагнації бідності та якості людського розвитку. Цей факт помітив на початку 1990-х рр. А. Сен, який дійшов висновку, що сутність сучасної економічної науки значно збіднена через дистанцію між економікою і етикою. Віддалення економічних принципів від етичних стало причиною одного з найважливіших недоліків сучасної економічної теорії. Нерозробленість «етичної» тематики змусила А. Сена взятися за дослідження взаємозв'язків між сучасною економічною теорією та філософією моралі. Розумінням важливості і необхідності теоретичних досліджень етичної складової економіки просякнуто його праці, а також розвідки інших зарубіжних учених. Водночас на постмодерністському етапі економічного розвитку етика у загальнотеоретичному значенні не тільки недооцінюється, але й ще не стала об'єктом спеціального аналізу. Тому не буде перебільшенням сказати, що етичний підхід до розуміння функціонування сучасної економіки, запропонований у XIX ст. Туган-Барановським, є стимулом підкреслити пріоритетну роль етичних факторів у науковому мейнстрімі.

Найбільшою заслугою цього відомого дослідника у сфері соціальних теорій є те, що у його працях закладені основи етичної економії, де моральні норми стають рівноправним предметом дослідження поряд з різноманітним комплексом економічних відносин. Визнання етичної економії як універсальної теорії раціональної діяльності, де враховуються різноманітні фактори соціально-економічного порядку: етики, економіки і фінансів, права, соціології, історії дає змогу трактувати її як поліпредметну наукову дисципліну, смислові контексти якої визначають поведінковий вибір суб'єктів господарювання, споживчі та гуманітарні очікування населення.

З часів М. І. Туган-Барановського наука не виробила комплексу інтелектуальних дій, які б мали загальнозначущий характер задля нейтралізації негативних наслідків економічного розвитку. Проте їх актуальність тільки посилилась постмодерністським етапом трансформації економіки. Знайомство з публікаціями українських та зарубіжних учених показує визнання тісного взаємозв'язку між пом'якшенням кризових явищ та етикою. Подоланню інституціональних, антропологічних та макроекономічних деформацій глобальної економіки в період постмодернізму сприятиме ліквідації дефіциту етичних стратегій. На цьому шляху принципове значення має звернення до напрацювань М. І. Туган-Барановського — розробника теорії криз та піонера створення політичної економії, етичної за своїм характером.

Повноцінний і завершений зміст теорія етичної економії одержала у книзі М. І. Туган-Барановського «Основи політичної економії» та у статті «Кант і Маркс». У цих працях теорія етичної економії М. І. Туган-Барановського становить собою творче поєднання принципів марксистської політичної економії та моральної філософії І. Канта. Етика є однією з найдавніших філософських дисциплін, об'єктом вивчення її служать мораль, моральне ставлення до власної поведінки. Мораль не виводилась Кантом з

аналізу людського буття та історії суспільства. Вона постулюється як початково даний розумом мотив і як деякий особливий вимір людської поведінки. Після того як етику вперше позначили як особливу галузь дослідження, інтерес до її осмислення почав поширюватись у тогочасному суспільстві. Вже в юнацькі роки навчання Туган-Барановський стає адептом неокантіанства — філософії, що проголошує моральний імператив найвищою доброчесністю. У моралі людина повинна сама усвідомлювати необхідність (повинність) певних дій і спонукати себе до цього. Це і є специфікою моральності, що відрізняє її від легальності, тобто простого виконання осудних людині вимог. Тільки етичний підхід, на думку Туган-Барановського, дозволяє подолати протилежність класових або групових інтересів. Визнаючи обов'язковість моральних норм перед універсальними, він констатує, що тільки моральна свідомість може протистояти егоїстичним інтересам людини, а в широкому контексті — класовим інтересам. У своїх «Основах політичної економії» дослідник писав: «За сучасного устрою суспільства цілі класи населення — і до того ж, які складають величезну більшість його — приречені постійно служити засобом для збільшення добробуту інших громадських класів, незрівнянно менших за численністю. Такий стан речей протирічить етичній ідеї рівноцінності людської особистості і тому викликає наш моральне осуд» [7, с. 529]¹.

Отже, розмежування класових і етичних мотивів діяльності дало Туган-Барановському змогу випередити появу сучасних поглядів на «економічну людину», яка допускає множину етичних проявів у сфері людських відносин. У цьому він випередив кейнсіанську модель споживання і навіть окремі позиції синтетичної теорії економічного добробуту — сфери економічного аналізу, що пов'язана з розробкою етичних критеріїв, визначення яких спирається на логіку та емпіричне знання.

Еволюціонуючи у ході своєї дослідницької роботи, М.І. Туган-Барановський долав еклектичність своїх поглядів, поступово рухаючись від марксистських позицій до кантівських. Це поступово дозволило йому сформулювати прагматичну концепцію «кооперативного соціалізму». У завершеному вигляді ця модель могла б стати критерієм цінності людини та його потреб і розглядатись як самоціль економічної діяльності, але не як засіб досягнення суто прагматичних завдань прибутковості. Однак через ранню смерть ученого модель «кооперативного соціалізму» не була розроблена до кінця.

Проте ідеологія цінності людської особистості знайшла своє відображення у концепції розподілу і лягла в основу теорії промислових криз. Циклічність, за твердженням Туган-Барановського, є постійним явищем капіталістичної економіки, і тому кризова циклічність є наслідком не тільки

¹ Тут і далі переклад з російської мови В. М. Новікова.

порушень у сфері виробництва, але й у процесах споживання та розподілу. У період життя Туган-Барановського та й зараз через аналіз економічної циклічності констатувався і розглядається реальний і майбутній стан справ в економіці, відповідаючи на запитання належної стійкості економіки і прогнозу на перспективу. Однак віднесення капіталістичних криз і циклів до позитивного аналізу було і є помилковим підходом. М. І. Туган-Барановський наполягав на очевидному зв'язку виробничих і соціальних (споживання і розподілу) процесів як передумови кризових ситуацій. Він вважав оптимальним синтетичне уявлення про основи наступу кризи, не виключаючи антагоністичний характер господарства. У такому негуманному типі господарства робітник виступає як засіб виробництва. Отже, виробництво діє у власних інтересах на шкоду потребам людей. Неминучість криз Туган-Барановський пов'язував з ігноруванням етичних передумов економічного розвитку, що викликає бідність, низький рівень споживання і соціального захисту робітників та членів їх сімей. «Визнавши, що нетрудові доходи є виразом соціальної нерівності, — стверджував М. І. Туган-Барановський, — ми тим самим визнали, що класи, які отримують нетрудові доходи, експлуатують трудящі класи. Уявлення про експлуатацію трудящих класів нетрудящими лежить у корені всього сучасного соціалізму. Тому надзвичайно важливо з'ясувати справжній зміст цього поняття... До нього входять і етичні елементи і не можуть не входити, оскільки характеризуючи ставлення однієї людини до іншої, як відношення експлуатації, ми завжди поєднуємо з цим моральний осуд цього відношення. Навіть більше, саме в моральній оцінці і полягає вся сила поняття експлуатації» [7, с. 34 (528—529)].

З цієї цитати видно і етичне ставлення до теорії трудової вартості. Дотримуючись етичного підходу, Туган-Барановський тлумачить поняття експлуатації протилежно до марксової ідеології. Для нього це етична категорія, яка не виводиться з мінової вартості, а об'єктивне базове поняття невагтисного характеру. Туган-Барановський поєднує свою трактовку експлуатації з переглядом пропорцій додаткової та необхідної праці, а отже, і з встановленням соціально справедливої оплати праці.

З власних поглядів на етичну економію Туган-Барановський формує теорію розподілу. Розмір частки суспільного продукту, який припадає різним соціальним групам, залежить не від об'єктивних економічних відносин у сфері виробництва, а від їх ставлення до засобів виробництва та привласнення прибутку, або силової позиції («соціальної сили»). Справедливий розподіл заробітної плати як основної категорії розподільчих відносин залежить на практиці від успіхів у протистоянні між роботодавцями та найманими працівниками. Але такий підхід не поділяв Туган-Барановський. Він погоджувався з точкою зору Петра Струве, який визначає термін «соціальний» не як аморфний, а з етичного постулату І. Канта про високу цінність людської особистості. Система цінностей тут виступає першоос-

ноюю суспільного розподілу і служить обґрунтуванням еволюції інститутів як моральних орієнтирів суспільного розвитку.

М. І. Туган-Барановський одним із перших виявив нетотожність ціноутворення з розподілом суспільного продукту. Відповідно до концепції еквівалентності ціноутворення, ціни симетричні розподіленям доходам, пропорційності на ринку покупця та продавця, що гарантує справедливий обмін результатами праці. Однак сфера розподілу допускає потенційну нерівність різних соціальних груп, а отже, учасників обміну. У цієї невідповідності виникає нерівноцінний обмін. «Потрібно мати на увазі також і наступне, дуже важливе, обмеження викладеної теорії ціни. Вона побудована на припущенні, що покупець і продавець однаково успішно відстоюють свої інтереси, вона відволікає від соціальної нерівності покупців і продавців... Оскільки справа йде про оптові ціни товарів капіталістичного виробництва, таке ігнорування методологічно цілком допустимо... Але коли на ринку зустрічаються представники громадських класів різної соціальної сили, тоді ця обставина не може не впливати на ціну, що встановлюється в результаті їх економічної боротьби» [7, с. 365].

Зараз країни стикаються з відродженням етичної ідеології. У деяких публікаціях мова йде про другу етичну революцію, яка має впровадити ненасильницький сценарій розподілу між всіма країнами. У світовому господарстві і в кожній країні не сформувались інституціональні структури для реалізації глобальної етичної економіки. Новий виклик національній економіці у світовому масштабі є актуальним завданням для урядів країн забезпечити впровадження етичних принципів до сфери внутрішньогалузевих і міжнародних відносин. Це передбачає впровадження етичних принципів на державному рівні.

Проте перед цим необхідно з'ясувати, в чому полягає сучасність нових етичних принципів для України. Складність адекватного осмислення змін, які передбачається здійснити у суспільстві, неможливе без тимчасової паузи і навіть духовного відмовлення від попередніх уявлень. У філософії соціалістичного періоду визначення призначення людини включало її розуміння переважно як діяльності розумної істоти. Таке трактування було схоже з концептуальними поглядами німецького філософа І. Г. Фіхте на певному етапі його роботи. Зараз пізнання людини тільки «діяльнісним» підходом вважається обмеженим. Більш ширша психологічна позиція розглядає людину у контексті спілкування з іншими людьми, а отже, як ефективного суб'єкта — комунікатора в системі економічних відносин. У сучасному політичному дискурсі посилюються роль і значення гуманістичної економіки. Постпромислова економіка змушує шукати рішення численних сучасних проблем, спираючись на витоки в освіті, культурі, науці.

У працях М. І. Туган-Барановського у межах порушеної теми є думки, повз яких важко пройти. У своїх дослідженнях він якраз зосереджується на

психологічних аспектах особистості як важливого предмета політекономічного дослідження. «Для економічної науки важлива тільки людина, але, до того ж, не як тваринний організм, а як суб'єкт психічних переживань. Господарський процес, що вивчається економічною наукою, зводиться, таким чином, до психічних переживань людиною — ось та точка зору, з якої політична економія досліджує господарський процес, і ось яким чином політична економія може бути відмежована від технології та гігієни» [7, с. 15—16]. Сучасники М. І. Туган-Барановського не могли чітко вказати, у чому повинна полягати верховна цінність, до якої мають бути віднесені телеологічні поняття політичної економії. Полемізуючи з ними, він вказував, що «...верховною цінністю є у моїй трактовці людська особистість, і я приходжу до визнання рівноцінності людської особистості основною телеологічною ідеєю політичної економії» [7, с. 51].

З наведеного висловлювання бачимо переконання М. І. Туган-Барановського в тому, що вивчення економіки у поєднанні з етикою є об'єктивною реальністю. Логічно постає питання: як цю проблематику, що артикульована понад століття тому, можливо трактувати під кінець третього десятиліття ХХІ ст.? Тут допоможе звернення до накопиченого досвіду постмодернізму, завдяки якому більш наочно уявляються всі ті труднощі, які виникають на шляху реалізації етико-економічної моделі розвитку економіки. Однак у процесі розгляду цінності етичних норм в економічних дослідженнях варто виходити із загальної політекономічної концепції Туган-Барановського. Наукові висновки, зроблені ним щодо ідеї рівноцінності людської особистості як основної етичної ідеї сучасного йому, а також і майбутнього суспільства, виникли і розвивались у руслі всієї теоретичної конструкції капіталістичного суспільства.

Визнання отримала провідна економічна парадигма Туган-Барановського щодо періодичного характеру промислових криз за капіталізмом, що розглядались як явище ринкового та соціального порядку. Проблема криз аналізувалась органічно з вивченням ринку. «... як відзначав Туган-Барановський, одна теорія передбачає іншу — якщо приймати викладену теорію криз, то слід прийняти і її логічну основу, теорію ринків, ... як не здається парадоксальною при недостатньому проникненні у закони капіталістичного господарства ця остання теорія» [7, с. 755]. Між тим, успіх цих теорій у наукових колах був дуже різний. Теорія ринку не зустріла співчуття і була прийнята небагатьма вченими. Теорія криз, навпаки, дуже швидко здобула прихильників і стала підґрунтям багатьох досліджень.

Глибокий аналіз історії криз класичного капіталізму дав змогу Туган-Барановському лише на базі правильної теорії ринку виділити головну його причину в епоху модерну. В умовах товарного ринку він пов'язував кризи з надвиробництвом унаслідок накопичення капіталу. Ця теорія була проголошена всупереч соціал-демократичній тезі, що основою криз є «не-

доспоживання трудящих». Зміст теорії ринку зводиться до того, що попит на засоби виробництва створює такий же ринок для товарів, як і попит на предмети споживання, завдяки чому ніяке скорочення частки предметів споживання не може викликати ніяких нових труднощів щодо реалізації продуктів капіталістичного виробництва. Факти показують, що характерною рисою капіталістичного розвитку є порівняно повільне зростання виробництва предметів споживання і швидке зростання виробництва засобів виробництва. Аналіз розвитку капіталістичної промисловості Німеччини показав, що частка населення, зайнятого в текстильній промисловості, за 1895—1907 рр. значно скоротилася. Навпаки, виробництво засобів виробництва збільшується з дивовижною швидкістю. Особливо зросли виробництва машин і інструментів — майже вдвічі за кількістю зайнятого персоналу. Туган-Барановський констатує: «Ринок для предметів споживання майже стійкий, що пояснюється бідністю народних мас; але стаціонарність виробництва предметів споживання зовсім не призводить до стаціонарності всього суспільного виробництва. Навпаки, воно зростає набагато швидше, ніж коли-небудь, зростає, прямуючи проте, все більшою мірою на створення засобів виробництва» [7, с. 710].

Коментуючи заперечення іншими своєї теорії, Туган-Барановський зазначав, що викладена теорія ринку, вперше розвинена в його книзі «Промислові кризи в сучасній Англії», була спочатку визнана більшістю науковців теорією Маркса, для чого були відомі об'єктивні підстави, так як вона, дійсно, є логічним завершенням аналізу кругообігу суспільного капіталу, даного Марксом у другому томі «Капіталу». Все це переконало Туган-Барановського в тому, якщо викладена теорія ринку і відповідає духу марксизму, то вона, безсумнівно, суперечить його букві. Від того вона, на його думку, не стає гіршою [7, с. 319].

У своїх працях Туган-Барановський вказував не тільки на закономірність виникнення криз та на супідрядну роль людського фактора, який не знаходить собі достойного застосування, але й на подолання кризового стану заходами інвестиційного і соціального призначення. На підтвердження своєї позиції він піддає сумніву теорію ринку класичної школи. Згідно з теорією школи Д. Рікардо, накопичення капіталу мало викликати перетворення на заробітну плату, відповідно, більшої частки національного багатства. Таким чином, «Потрібно було чекати, ... надзвичайного піднесення добробуту робітничого класу» [7, с. 693]. Однак перша половина XIX століття характеризувалася не підйомом, а падінням рівня життя робітничого класу — і саме в тій країні, де капітал накопичувався найшвидше, в Англії. «Це очевидним чином суперечило вченню школи Рікардо», конститував М. І. Туган-Барановський [7, с. 696]. Він не погоджувався з твердженням, що споживчий попит є межею ринку. Спростувати цю останню теорію, вважав Туган-Барановський, можна тільки одним способом:

довести, що вихідний пункт — теза відносно необхідного зв'язку між розміром ринку та розміром споживчого попиту — невірний. У своєму дослідженні структури накопичення капіталу Туган-Барановський спирався на науковий метод Ф. Кене і К. Маркса, де процес накопичення розглядається частиною суспільного господарства як цілого, що дає можливість встановити закони його реалізації. Проте аналіз проблеми ринку К. Маркса залишився незавершеним і послідовники його школи не змогли доопрацювати його схеми. Аргументуючи свою дослідницьку позицію щодо вчення про розподіл, накопичення суспільного капіталу та реалізації продуктів громадського виробництва, Туган-Барановський наголошував, що «Накопичення капіталу зовсім не є заміною споживання капіталіста споживанням робітника — з тієї простої причини, що з накопичення капітал перетворюється не тільки на заробітну плату, а й на засоби виробництва, які не складають елемента споживання будь-якого класу населення» [7, с. 696]. Таким чином, правомірним буде процес розширення суспільного виробництва за одночасного скорочення суспільного споживання без будь-якого порушення рівноваги між суспільною пропозицією та суспільним попитом.

Свою етичну точку зору на обіг капіталу, яка полягає в тому, що соціальні фактори потенційно сприяють господарському процесу (а не є причиною періодичного виникнення кризи, як вважали опоненти), М. І. Туган-Барановський доводив постулатами теорії ринку та кризи капіталістичного господарства.

Значення впливу праць М. І. Туган-Барановського на економічну науку не втрачають з часом своєї актуальності. Однак обговорення етичної ідеології в сучасних аналітичних економічних дослідженнях поки не відповідає її ролі як морального знаменника життєдіяльності суспільства. Думки вченого мають пряме відношення до способу мислення в межах оновленої форми предмета економічної науки, на основі якої він формулює своє бачення господарського процесу: «...Господарська діяльність характеризується двома відмітними ознаками: об'єктивним, яка полягає в тому, що безпосереднім зовнішнім об'єктом господарської діяльності завжди є не людина, а зовнішня природа, і суб'єктивним, що полягає у тому, що господарська діяльність завжди є засобом, а не метою в собі» [7, с. 13]. Поєднуючи ці обидві ознаки, господарство як діяльність характеризується сукупністю дій, спрямованими на зовнішню природу, а також на створення умов для задоволення потреб людини. Цією формулою М. І. Туган-Барановський встановлює предмет вивчення політичної економії [7, с. 13], використовуваний для інституціональної оцінки економічної науки: «Господарський процес, як зазначено вище, має двосторонній характер — він здійснює між двома полюсами, людиною і природою. Звідси і випливає двоякий характер наук про господарство: оскільки наша увага зосереджується на одному полюсі господарського процесу — на людині, — ми стоїмо на точці зору

економічної науки» [7, с. 14]. Отже, точка зору економіки — це точка зору інтересів людини, а також оцінка об'єктивних процесів, що відбуваються у зовнішній природі стосовно їх впливу на благополуччя людини. Цим політична економія, за твердженням М. І. Туган-Барановського, «цілком певно відмежовується від технології» [7, с. 15].

Увага М. І. Туган-Барановського до соціалізації предмета політичної економії має важливе значення для оцінки і обмеження кризових явищ сучасності. Він обговорював значущість етичних мотивів у стабілізації економіки в епоху модерну, але цей підхід не втрачає актуальності і в період постмодернізму.

Сьогодні, спираючись на досвід глобальних фінансових криз, науковці здатні більш предметно уявити всі ті складнощі, які виникають на шляху осмислення етики в економіці. Цій проблематиці присвячено монографічні та періодичні публікації. Автор пропонованої статті вже аналізував праці Петера Козловскі: «Принципи етичної економії», «Етика банків», «Культура постмодерну», де розглянуто теоретичний зміст етичної економіки як потенційно важливого фактора подолання етичної нейтралізації господарчої системи в період постмодерну. Проте вплив цих книг більшою мірою позначився на економічній науці, ніж на господарський політиці. Це недогляд, пояснюваний незрілістю теорії. Зараз етику розуміють більшою мірою у філософському ключі як моральність. Класична трактовка етики, яка виходить з античної соціальної філософії, пов'язана з громадською рівністю членів суспільства та їх нерівністю у доступності і розподілі благ. Необхідність подолання надмірних соціальних диспропорцій стала поштовхом для ряду концепцій: егалітарних, ліберальних, соціалістичних, ліберталіанських, комунітаристських, перфекціоністських та інших. Однак усі вони націлені на подолання наслідків, аніж на попередження кризових явищ.

У працях М. І. Туган-Барановського, навпаки, етичний принцип висувається як пріоритетний заради підтримки життєдіяльності суспільства. У своїх дослідженнях учений пояснює, чому економічний розвиток країн може бути успішним, коли спирається на інститут етики. Однак у величезному масиві наукових економічних публікацій питання етики довгий час не знаходили собі належного місця. Не згадувалася навіть фундаментальна праця класика політичної економії А. Сміта «Теорія моральних почуттів» (1759 р.), яка передувала виходу його книги «Дослідження про природу та причини добробуту націй» (1776 р.), де він розвивав ідею про роль моралі у забезпеченні суспільної стабільності. У наш час, починаючи з другої половини ХХ ст., питання етики в економіці почали обговорюватись у літературі економічного напрямку. Найбільш відомим з авторів, як згадувалось вище, є А. Сен. У його праці «Про етику та економіку» розкриваються підвалини поведінкового стилю економіки, їх філософське осмислення, що є дуже корисним для розуміння правильної постановки питання взаємозв'яз-

ку цих понять. Те, що такий зв'язок є, докладно обґрунтовував Петер Козловські: етика впливає на економіку і, навпаки, економічні принципи корегують суто етичні норми, надаючи їм трансцендентального характеру. П. Козловські пропонує два нових поняття: «економічної етики» та «етичної економії» [8, с. 6]. Це свідчить, що політична економія охоплює дві дисципліни: економічну теорію етики та етичну теорію економічної науки. Очевидно, що розуміння людської діяльності не зводиться до економічних мотивів і стратегій максимізації прибутку та корисності. До уваги необхідно брати такі її смислові детермінанти, як-от мораль та культурні аспекти. Дані твердження комплементарні ідеології М. І. Туган-Барановського і є найбільш актуальними у сучасних дискусіях з приводу теорій етичної економії та людської раціональності.

У вивченні економічної теорії, етичних мотивацій та людської поведінки авангардна роль належить праці А. Сена «Про етику та економіку» [9]. У цій роботі автор відновлює етичні підстави економічної теорії, закладені ще А. Смітом, та розширює спектр концептуальних передумов економічного мейнстріму. У дослідженні А. Сена прослідковується бажання методологічно довести, що етика є не тільки нормою людської поведінки, а ще має функціональне значення і може набувати якості дистрибутивної справедливості. У передмові до книги А. Сена підкреслюється, що «Істотна новизна цієї книги в тому, що автор переконливо показує: теорія економічної рівноваги може органічно призводити до вивчення філософії моралі; далі, філософія моралі та теорія економічного добробуту можуть запровадити нас у головне русло загальної економічної теорії; нарешті, автор показує ту шкоду, яку завдало якості економічного аналізу неправильне, надмірне використання припущення про егоїстичне, яке переслідує лише власні інтереси, поведінку» [9, с. 7].

Система поглядів А. Сена є альтернативою симбіозному проекту предмета економічної теорії (політичної економії), який пов'язує в одне ціле вивчення етики та політики. Його позиція протистоїть поширеному принципу філософського сумніву, який не представляє логічно можливим зв'язати економіку та етику будь-яким іншим способом, крім механічного з'єднання. Слід підкреслити, що етично-орієнтоване тлумачення предмета економічної теорії не відмінне від поглядів М. І. Туган-Барановського. Проте було б необачно стверджувати, що зараз наука має справу з самовідтворюваним патерном. У нових історичних умовах А. Сен надає предмету економічної теорії нового звучання, розвиваючи останній до «реальної людської поведінки», яку він характеризує як «етично-орієнтований погляд на мотивацію». Поведінковий характер інституту етики є складним питанням у теорії. Однак економічна історія показує його реалістичність. Для цього достатньо згадати провідну роль протестантської етики у становленні накопичувального економічного порядку.

Власний інтерес — це не єдине, що керує людьми. Справжнє питання полягає в тому, чи існує різноманіття мотивацій. Більш того, і на це А. Сен звертає увагу, що «традиційна дихотомія між “егоїзмом” і “утилітаризмом” дезорієнтує низку аспектів, включаючи становище між індивідуумом і верствами громадян — як-от класи, спільноти або об’єднання за родом занять. Проміжні групи, які стоять серед них, знаходяться у фокусі багатьох дій, включаючи поведінку, зумовлену зобов’язаннями [9, с. 38]. Розкриваючи поняття морального обов’язку як поведінкового зобов’язання, А. Сен спирався на дослідження А. Сміта, який зробив чималий внесок у становлення етичної економіки. Він не залишав справу економічного виживання на відкуп єдиної мотивації як максимізації власного інтересу. Смітовська апологія про роль етичних міркувань у поведінці людини узгоджується із функціонуванням вільного ринку. Дійсно, саме у випадку з Японією є вагомі емпіричні свідчення на користь припущення про те, що систематичне відхилення від егоїстичної поведінки на користь обов’язку, лояльності та доброї волі відіграло істотну роль в індустріальному прогресі країни [9, с. 37].

Аналіз мотивацій має пряме відношення і до тих дебатов, які відбуваються в наш час з приводу економічної ефективності, і стимулює політику, більш орієнтовану на сферу відтворення громадського капіталу, ніж на сферу споживання. Проте у світлі наслідків глобальної кризи у фінансовому секторі економіки мотиваційний напрям теми досліджень відповідає ідеям М. І. Туган-Барановського з «Основ політичної економії». Він вважав, що недоліки мотиваційної обмеженості сприяють наступу кризових явищ. Розвиток капіталізму, відмічав учений, створює посилений попит на кошти виробництва, але не на предмети споживання. Відповідно у сфері кредиту спостерігається розширення позичкових операцій — банки щедро кредитують своїх клієнтів, що провокує кризову ситуацію [7, с. 710, 712].

Останнє висловлення є найбільш актуальним, коли обговорюються причини фінансової кризи 2008 р. Фінансова катастрофа показала мотиваційну недостатність моральних дій для попередження негативного розвитку економіки. Хоча чимало аналітиків дотримуються раціонального вибору, ототожнюваного в основному з особистими приватними інтересами, науковці і політики частіше звертаються до аргументації оновлення структури мотиваційних інституцій з метою посилення етичних акцентів у життєдіяльності суспільства.

Останнім часом спостерігається помітне відродження інтересу до поняття корисності². А. Сен показав, чому така увага має практичний зміст. Анти-етичний підхід приводить до повного скасування міжособистісних порівнянь корисності з точки зору економічного добробуту, в результаті

² Термін «корисність» був введений англійським філософом І. Бентамом. Він вважав максимальну корисність керівним психологічним принципом поведінки людей.

чого єдиним критерієм залишається критерій оптимальності за Парето. Його іноді називають також економічною ефективністю, він охоплює тільки ті аспекти ефективності, які засновані на обчислюванні корисностей. Попри загальну важливість цього результату в теорії економічного добробуту, його етичний зміст є досить скромним. Критерій оптимальності за Парето є обмеженим способом оцінки соціальних досягнень, коли індивідуальні корисності підпадають під обчислення, але не підлягають етичному оцінюванню. Тепер, вважає А. Сен, «настав час» пов'язати в одне ціле концепцію раціональності, що лежить в основі реальної поведінки, і обговорення етичних підстав теорії економічного добробуту [9, с. 56, 63, 78].

М. І. Туган-Барановський, як і сучасні йому вчені, відмічав, що економіка добробуту не вкладається у вузькі межі «економічної ефективності», а йде глибше. У творчості дослідника помітне місце належить теорії розподілу і теорії цінності та ціни. Ці теорії зазвичай при вивченні його наукових здобутків розглядаються окремо. Проте відповідно до економіки добробуту їх автор не проводив помітного розмежування між ними. Категорія «товарних цін», що лежить в основі раціональної поведінки, як і поняття соціального характеру впливають на процеси розподілу та підвищують значення їх етизації, про що М. І. Туган-Барановський писав в «Основах політичної економіки»: «Товарна ціна подібна праву і моралі... є, таким чином, колективний результат частиною несвідомих соціальних процесів і “тут” економічна теорія наштовхується на свою природну межу — у сферу несвідомого вона проникнути не може» [7, с. 366]. У цьому висловлюванні він підкреслює, що розробка складних проблем, властивих суспільній моральності, невіддільні не тільки від ринкового ціноутворення, але від нормативної економіки, де важливим є правові питання, якщо, зазначає А. Сен, «до прав ставитися серйозно і будувати на них опору для поведінки» [9, с. 103].

Етика, заснована на правах, які вона набула в останні десятиліття, розглядалася в деонтологічних термінах, набуваючи форми обов'язків і обмежень. У загальному вигляді — це кодекс (правила) професійної поведінки працівників з колегами і перед суспільством. Виділяють медичну, юридичну та інші сфери деонтології.

Однак етична поведінка не обмежується дотриманням встановлених або усталених конвенцій. Раціональність і адекватність етичного інтересу простягається далі в економічну політику і сферу господарської практики. Обидва два напрями мають відношення до суспільного договору і удосконалення трансцендентальних інститутів. Це твердження знайшло відгук у працях М. І. Туган-Барановського, який неодноразово підкреслював важливість господарчої мотивації. «Абстрактна та конкретна політична економія утворює теоретичну економічну науку, на протилежність практиці політичної економії, інакше кажучи, економічної політики. Щоб стати справді науковою, економічна політика має набути тісного зв'язку з етикою.

Тільки етика може дати політиці її керівні ідеї; зокрема, центральною ідеєю політики має стати етична ідея верховної та нескінченної цінності людської особистості» [7, с. 40].

У ХХІ ст. продовжується етичний пошук у рамках науково-раціоналістичного спрямування філософської науки. Його прихильники віддають пріоритет природничо-науковому знанню і прагнуть вивести етику за межі суто філософського осмислення гуманітарного знання. Повний розвиток цей напрямок отримує у працях Петера Козловскі, про що автор уже згадував вище: «Приципи етичної економії», «Етика банків». Розвиваючи теорію «етичної економії», П. Козловскі спирався на теоретико-методологічні напрацювання європейської економічної думки. Неокласичний мейнстрим визнає, що спекулятивність валютних операцій зумовили фінансову кризу, вихід з якої вбачається у переході національних банківських систем України на міжнародні стандарти Базельського комітету³. Стратегічною метою функціонування української банківської системи має стати забезпечення стійкості до криз, підвищення якості та етизації її діяльності.

Протягом останніх десятиліть дослідження етико-економічних питань пов'язані передусім з аналізом ціннісно-нормативних орієнтирів сучасного «суспільства добробуту» з метою з'ясування моральної виправданості економічних практик та з пошуком гармонізації нормативних вимог економіки і моралі [10]. Серед німецькомовних авторів, чиї фундаментальні праці присвячені етичній теорії та практиці господарства, можна назвати А. Ріха, П. Ульріха, А. Льорма та інших. Класичні праці французького філософа, культуролога, соціолога і публіциста Жана Бодрієра, пов'язані з переходом до етичної господарської концепції, належать до т. зв. постмодерністської соціальної теорії, де обґрунтовані моделі споживацької поведінки в умовах сучасного суспільства. Праці цих дослідників підлягають окремому детальному аналізу, але можна визначити загальні підходи до етичних проблем сучасності.

Предметом дослідження господарської етики є поведінка людини, соціальних груп, різних об'єднань у рамках економічних структур і стосовно них. Досліджуючи проблему організації економіки, господарська етика не займається пошуками абсолютно гуманного економічного порядку, заперечуючи всі наявні і можливі форми організації економіки як невідповідні ідеалу. Головною, фундаментальною метою економіки є корисність для життя, оскільки господарська діяльність орієнтується на потреби людини. Економіка може бути засобом, але не метою, в іншому випадку неминуча криза, викликана спотворенням сенсу економіки. [12]. Однак здається, що господарська етика дещо ширше ставить питання про справедливість і про

³ Базельський комітет з банківського нагляду — провідний світовий комітет (що складається з центральних банків більш ніж 25 країн).

доцільний устрій економічних моделей, що, на наш погляд, представлено у працях П. Козловські.

Підводячи певний підсумок аналізу соціальної спадщини М. І. Туган-Барановського, можна навести цитату високої оцінки його творчості М. В. Птухою, який писав, що «В основах політичної економії» Туган-Барановський «щасливо сполучає в одній цілісній системі науковій три різних методи: суб'єктно-психологічні австрійської школи, суб'єктивний метод Давида Рикардо і соціологічний метод Карла Маркса» [13, с. 53].

Висновок. Обрана тема дослідження стосується історії економічної думки України кінця XIX — початку XX ст. Вона відбиває економічні умови та історію науки на етапі становлення політичної економії. В статті відновлюється лакуна, що виникла в результаті недостатнього вивчення теоретичної спадщини М. І. Туган-Барановського: передусім ґрунтовної уваги потребували основні положення та висновки його політекономічних робіт, тому що вони зберегли свою цінність до цього дня. В Україні різко зросла нерівність і, доки зберігається поляризація бідності, потреба в політекономічному дослідженні існуватиме. Вражає інтуїтивне почуття, з яким М. І. Туган-Барановський передбачив долю політичної економії, яка сьогодні набуває все більш наочних обрисів. Політична економія, вважав він, частково перетвориться на теорію економічної політики, а частково увійде до складу більш загальної гуманітарної науки про суспільство — соціології. Соціальність, зокрема етичність, як показав аналіз, частіше намагаються застосувати як мотив економічної діяльності людини. У статті з посиланням на праці М. І. Туган-Барановського та А. Сена зроблено акцент на необхідності укріплення моральних основ ринку. Пропонується механізм попередження фінансових криз у суспільстві, яке в епоху посмодерну схильне до обмеження інституту господарської етики. Етичний принцип оптимізації не є законами природи, а виступає законами логіки вибору і стосується економічної політики країни. Повноцінне функціонування етико-економічної моделі матиме економічну та соціальну ефективність.

REFERENCES / ЛІТЕРАТУРА

1. Gorkina, L. P. (2001). M. I. Tugan-Baranovsky in economic theory and history. Kyiv: Institute of Economics, NAS of Ukraine.
[Горкіна, Л. П. (2001). М. І. Туган-Барановський в економічній теорії та історії. Київ: Ін-т економіки НАН України].
2. Nebrat, V. V. (Ed.) (2015). M. I. Tugan-Baranovsky: outstanding scientist, citizens, state builder. To the 150th anniversary of his birth. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Economics and Forecasting.
[Небрат, В. В. (Ред.) (2015). М. І. Туган-Барановський: видатний вчений, громадянин, державотворець. До 150-річчя від дня народження. Нац. акад. наук України, Ін-т економіки та прогнозування].

3. Davydov, O. I. (Ed.). (2015, October 15—16). M. I. Tugan-Baranovsky: creative heritage and modern economic science: materials of the international scientific and practical conference dedicated to the 150th anniversary of the birth of M. I. Tugan-Baranovsky. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University.
[Давидов, О. І. (Ред.). (2015, жовтень 15—16). М. І. Туган-Барановський: творча спадщина та сучасна економічна наука: матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 150-річчя з дня народження М. І. Туган-Барановського. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна].
4. Mykhailo Ivanovich Tugan-Baranovsky (2022, December 12). Department of Scientific Information and Bibliography. Chernihiv Regional Universal Scientific Library named after Sofia and Oleksandr Rusov. <https://secinfchounbk.blogspot.com/2015/01/150-18651919.html>
[Михайло Іванович Туган-Барановський (2022, Грудень 12). Відділ наукової інформації та бібліографії. Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені Софії та Олександра Русових].
5. Ryabchenko, O. D. (2005). The scientific heritage of M. I. Tugan-Baranovsky in the historical and economic context of Ukraine. All-Ukrainian scientific conference dedicated to the 150th anniversary of the birth of the outstanding Ukrainian scientist, academician of the Academy of Sciences of Ukraine M. F. Sumtsov. <https://museum.kh.ua/academic/publications.html?n=381>
[Рябченко, О. Д. (2005). Наукова спадщина М. І. Туган-Барановського в історичному та економічному контексті. *Всеукраїнська наукова конференція, присвячена 150-річчю з дня народження видатного українського вченого, академіка АН України М. Ф. Сумцова*].
6. Adair, P., & Nezhyvenko, O. (2021). Tugan-Baranovsky's Business Cycle Theory and French Economists: Inspiration and Legacy. *Scientific Papers NaUKMA. Economics*, 6 (1), 3—7. <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2021.6.1.3-7>
[Адаір, Ф., & Неживенко, О. (2021). Теорія бізнес-циклу Туган-Барановського і французькі економісти: натхнення та спадщина. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*, 6 (1), 3—7].
7. Tugan-Baranovsky, M. I. (1909). *Fundamentals of political economy*. St. Petersburg, Slovo, 773 p.
[Туган-Барановський, М. І. (1909). *Основы политической экономии*. СПб.: Слово, 773 с.].
8. Koslowski, P. (2000). *Principles of Ethical Economy*. Kluwer Academic. <https://doi.org/10.1007/978-94-010-0956-0>
9. Sen, A. (1991). On ethics and economics.
10. The emergence and development of ethical and economic knowledge (2015). http://megalib.com.ua/content/2798_41_Ponyattya_ta_predmet_ekonomichnoi_etiki.html
[Виникнення та становлення етико-економічного знання (2015). *MegaLib.com.ua*].
11. Chernyh, G. A. (2021). Baudrillard Jean. Great Ukrainian Encyclopedia. https://vue.gov.ua/Бодріяр_Жан.
[Черних, Г. А. (2021). Бодріяр Жан. *Велика українська енциклопедія*].
12. Razin, A. (2013). Economic ethics: epistemological status and content. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 2 (23), 218—224. <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/513>
[Разін, А. (2013). Економічна етика: епістемологічний статус і зміст. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*, 2 (23), 218—224].
13. Geets, V. M. et al. (2015). M. I. Tugan-Baranovsky: scientist, citizen, state-builder. To the 150th anniversary of his birth: monograph. State Institution «Institute of Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine». Kyiv: Naukova dumka. https://feu.kneu.edu.ua/ua/depts4/k_istorii_teor_gosp/news_of_department_ieku/7890345656/

[Геєць, В. М. та ін. (2015). М. І. Туган-Барановський: вчений, громадянин, державотворець. До 150-річчя від дня народження: монографія. ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ: Наукова думка].

Стаття надійшла до редакції журналу 25.03.2025

Valerii Novikov, Dr. Sc. (Economics), Prof.
Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: valery.economy@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5892-815X
Scopus ID: 57221437748

SOCIAL LEGACY OF M. I. TUGAN-BARANOVSKY AND THE PRESENT DAY

Mikhail Ivanovich Tugan-Baranovsky was a prominent scientist — economist, who made a significant contribution to the formation of political economy as a scientific discipline. One of the first to identify the dualistic nature of economic theory, which can be assessed adequately only from the problematic positions of today. His social heritage is not sufficiently studied. There are good reasons to give it priority in the study of causal-functional relationships that influence the development of theoretical research. His prediction is coming true that political economy will partly transform into a theory of economic policy, and partly become part of a more general science of society-sociology and ethics. In this regard, it is particularly interesting, to study the possibility of applying various forms of ethical management, which has its roots in the work of M. I. Tugan-Baranovsky and his famous predecessor A. Smith, taking into account the current stage of economic reform.

Tugan Baranovsky's work on defining the ethical foundations of economic theory, which is duly underestimated, but acquires positive value in the sphere of economic interests and in modern social development. A scientific novelty is an attempt to systematically highlight and analyze the social heritage of M. I. Tugan-Baranovsky, where for the first time priority is given to the ethical aspects of economic policy formation, the issues of adhering to ethical principles in enterprise and business management, and the influence of ethical factors on political economy and the theory of economic welfare. Research methods: the logical-analytical method of deduction was used based on the method of task implementation.

Keywords: political economy, distribution theory, ethical economics, motivation, utility, neoclassical mainstream.